

Troen vender tilbage til juraen

Religion i det 21. århundrede er titlen på et af tre satsningsområder for forskningen under Københavns Universitet. Satsningsområdet skal give en bedre forståelse af religionernes betydning i alle dele af samfundet, fra international politik til erhvervsliv, kulturelle og familiemæssige sammenhænge. I sit nyhedsbrev har satsningsområdet offentliggjort en artikel af freelancejournalist Torben Clausen. I artiklen, der oprindeligt er trykt i Djøfbladet,¹ gør forfatteren rede for, hvordan indvandringen fra muslimske lande tvinger Vesten til at gentænke forholdet mellem ret, religion og kultur. Den er ikke kun et sammenstød mellem modernismens sekulære og islams religiøse retsmodeller, for også de vestlige retssystemer har en religiøs bagage, skriver han og rejser spørgsmålet: Kan man blive dømt efter islamisk sharia-lovgivning i et vestligt land i dag?

Af Torben Clausen, freelancejournalist

Indvandringen fra muslimske lande tvinger Vesten til at gentænke forholdet mellem ret, religion og kultur. Den er ikke kun et sammenstød mellem modernismens sekulære og islams religiøse retsmodeller, for også de vestlige retssystemer har en religiøs bagage. Vi står over for en desekularisering af vestlig ret, mener svensk juraprofessor.

Kan man blive dømt efter islamisk sharia-lovgivning i et vestligt land i dag? Svaret er *måske*, for netop i disse dage arbejder en repræsentant for delstatsregeringen i den canadiske delstat Ontario med at vurdere, hvorvidt en eksisterende lov om religiøse samfunds ret til at afgøre tvister efter religiøse love også bør tillade oprettelse af en shariadomstol.

Loven fra 1991 er blevet udnyttet af både jødiske og katolske grupper til at afgøre sager inden for familie- og erhvervsret. Den giver frihed til at træffe afgørelser efter religiøs ret på betingelse af, at begge parter tilslutter sig afgørelsen, der ikke må være i konflikt med canadisk lov.

Udsigten til en shariadomstol i Ontario er blevet genstand for en ophedet debat i Canada. Anledningen er, at en muslimsk gruppe sidste efterår begyndte arbejdet med at etablere en formel shariadomstol og uddanne shariadommere. Modstanden kommer ikke mindst fra andre muslimske grupper og fra muslimske kvinder, for hvem sharialovgivning er lig med ulige behandling i forhold til skilsmisser, arveret og ret til forældremyndighed.

Traditionen vender tilbage

Uanset udfaldet af de juridiske og politiske overvejelser i Ontario, kan sagen fra Canada vise sig blot at være det første spæde blink på radaren, der forvarsler et massivt skred i den måde, vi opfatter forholdet mellem ret og religion i de vestlige lande. Det forudser i hvert fald professorer i jura ved Lunds Universitet Kjell Åke Modéer.

Ifølge ham sker der i disse år en historisk forandring af opfattelsen af ret i de vestlige samfund: ”Retten blev i det 20. århundrede præget af modernismen, der betød en sekularisering. Modernis-

¹ Nr.18, 22. oktober 2004

men voksede frem som en modsætning til den præmoderne ret, der indeholdt mange religiøse riter og metafysiske forestillinger. Nu vender vi os bort fra den moderne kritik af historie og traditioner og bort fra sekularisering og træder ind i det senmoderne samfund. Der sker en desekularisering og retraditionalisering, i høj grad også i de vestlige kulturer.”

Følger man Kjell Åke Modéers tankegang er den aktuelle canadiske konflikt mellem moderne lov og sharia kun et symptom på et bredere skift i synet på ret i de moderne stater. Overgangen til det senmoderne samfund betyder et stigende fokus på de traditioner, også af religiøs art, der har formet retten, og på behovet for at forene forskellige retskulturer inden for rammerne af de europæiske stater.

Den europæiske rets rødder

Netop de vestlige retssystemer forbindes ofte med den klare adskillelse af ret og religion, men ikke desto mindre er vores ret stærkt præget af sit udgangspunkt i en kristen kultur. Det fortæller juraprofessor ved Københavns Universitet, Ditlev Tamm:

”Det er klare religiøse forestillinger, der har præget vores retssystem. Hele vores familieretsmønster og vores ægteskabsret er skabt af kirkelig ret i middelalderen og præget af reformationen med hele ideen om ægteskabet som grundlæggende livsvarigt og senere skilsmissen, der kommer ind. Det samme gælder store dele af strafferetten, hvor det er ideer fra mosaik ret, der gennem kristendommen er kommet ind i vores ret. Det karakteristiske for vores ret er en brydning mellem en religiøs arv, hvor store dele af dansk ret er skabt og videreudviklet i kraft af den kirkelige ret i middelalderen, og så en modificering af den religiøse arv i tidens løb.”

Det seneste resultat af denne modificeringsproces er sekulariseringen af europæisk ret, men også sekulariseringen udspringer af en lang europæisk tradition for tilpasning. Ifølge Ditlev Tamm er europæisk ret kendetegnet ved dynamiske institutioner, der har søgt at tilpasse retten til udviklingen i det europæiske samfund.

Her har de europæiske universiteter spillet en stor rolle. Det samme har opbygningen af pavedømmet og institutionaliseringen af den kirkelige ret, reformationens oprør mod pavedømmet og den kirkelige ret og endelig oplysningstiden i det 18. århundrede, hvor sekulariseringen blev gennemført.

Stadig spor af kirke

Selvom modernismen har stået stærkt i selvforståelsen blandt jurister i Danmark og andre europæiske lande, og det eksplicitte formål har været at rense religionen ud af retten og skabe en sekulær ret, så er det ifølge Kjell Åke Modéer ikke lykkedes. Indlejret i retten ligger nemlig fortsat teologiske principper, der har klaret sig igennem modernismen:

”Det præmoderne var præget af idealisme, og religionerne var stadig med. For eksempel var juristerne knyttet til kirken, så dommere i Sverige skulle være medlem af den svenske statskirke. Sådan var det frem til slutningen af det 19. århundrede. Men også i dag lever religionen fortsat i retten, på trods af modernismen. Kirken har indflydelse på familieretten, den har fortsat retten til at vie, og den kan være med ved skilsmisser. Man kan også se den kristne religion for eksempel i procesretten, hvor man fortsat har eder. For eksempel aflægger dommere en dommered, der er en form for metafysisk rite.”

Islamisk ret holdt stand

Fokus på den kristne arv i moderne europæisk ret er imidlertid kun første skridt i den gentænkning af retten, som ifølge Kjell Åke Modéer er konsekvensen af overgangen fra et moderne til et senmoderne samfund. Nøglebegreberne er desekularisering og retraditionalisering.

Hvad denne retraditionalisering mere præcist dækker over, kan man få et indtryk af ved at følge de muslimske staters historie. Her er det nemlig ikke lykkedes at fjerne prægningen fra islamisk lov, trods ihærdige forsøg fra de europæiske kolonimagter og de moderne retssystemer, de opbyggede. ”Alle muslimske lande har islamisk lovgivning på familieområdet”, fortæller således forskningsadjunkt ved Carsten Niebuhr Institutet ved Københavns Universitet, Rubya Mehdi.

Efter afkoloniseringen har flere muslimske lande også taget den traditionelle islamiske arv op inden for strafferetten. Hvor de europæiske regeringer i kolonitiden skabte moderne retssystemer, så er mange islamiske lande - startende med Libyen i 1972 og senest med Nigeria i 2000 - vendt tilbage til traditionel islamisk straffelov.

Andre lande som for eksempel Tunesien har også holdt fast i islamisk lovgivning, men har på baggrund af den religiøse retstradition skabt en moderniseret islamisk ret, for eksempel på familieområdet.

”I Tunesien har man ikke en sekulær, men en muslimsk lovgivning, men her har man fortolket Koranen og sagt, at polygami er helt forbudt. Koranen siger, at hvis man har fire koner, skal man behandle dem lige.

Et andet vers af Koranen siger, at det ikke er menneskeligt muligt at behandle fire koner lige. Ud fra det vers har man gjort polygami helt forbudt. Da man gjorde det, var polygami meget udbredt, og det var svært at gøre gennemføre,” fortæller Rubya Mehdi.

Tro og tradition blandes

Det gør således en stor forskel, om indførelsen af islamisk lov er sket på baggrund af en fundamentalistisk læsning af Koranen eller ud fra et ønske om at modernisere den religiøse arv. Aktuelle politiske dagsordener er imidlertid ikke den eneste kilde til de meget store forskelle mellem forskellige muslimske staters opfattelse af islamisk lov.

Så snart man graver i den religiøse og kulturelle fortid, viser det sig nemlig, at islamisk tradition er et vidt begreb. Islamisk lovgivning er således blevet tolket af mere end 20 forskellige skoler.

Hertil kommer, at traditionel ret i muslimske lande ofte er en blanding af religiøs ret og traditioner og skikke, der ikke udspringer af Koranen eller andre religiøse skrifter, men som af befolkningen opfattes som bindende retsregler. Lægger man hertil forskelle i, hvordan de moderne stater i de muslimske lande går til fortolkningen af den islamiske ret, bliver retraditionalisering pludselig et meget vidt begreb.

Det betyder også, at muslimer, der flytter til vesten og forsøger at praktisere religiøs ret, ofte vil medbringe en blanding af en bestemt fortolkning af islamisk lov og andre traditionelle retskilder. Som Rubya Mehdi forklarer: ”Der findes mange fortolkninger af islam, og mange familier lever efter en gammeldags lov, som de tror, er sharia.”

Juraens civile religion

Ligesom de moderne muslimske stater efter selvstændigheden fra de europæiske kolonimagter er gået på jagt i den traditionelle islamiske retstænkning, så må de europæiske lande finde deres identi-

tet ved at gå på jagt i den kristne arv og de traditioner, der har formet europæisk ret. Men hvad betyder retraditionalisering og desekularisering i en vestlig kontekst?

Det er næppe lig med en tilbagevenden til traditionel kristen ret på samme måde, som muslimske lande efter afkoloniseringen har søgt at vende tilbage til traditionel shariaret. Retradditionalisering og desekularisering er derimod lig med en anerkendelse af de religiøse værdier, der ligger bag de moderne retssystemer. I en amerikansk kontekst har dette givet sig udtryk i en debat af den såkaldte 'civil religion' i form af de værdier, som jurister bliver indsocialiseret i gennem deres uddannelse, og som retssystemet er afhængigt af for at fungere:

"Hver jurist må tro på forfatningen. Det vil sige tro på de basale værdier, som forfatningen indeholder. For eksempel menneskeværdighed, der har klare forbindelser til konventioner om menneskerettigheder. Denne diskussion af 'civil religion' fremhæver de fundamentale værdier, der bærer samfundet. Dem er vi også i gang med at identificere i Europa, for eksempel i diskussionen af den europæiske forfatning."

Jagten på fælles værdier

Fremtiden for europæisk ret er imidlertid ikke kun at afdække traditionen, men også at udvikle nye retsmodeller, der svarer på tidens udfordringer som globaliseringen:

"Vor tids retslige konstruktioner kan ikke være bundet alene til nationalstaten. De må have åbne grænser, ikke blot mod den europæiske ret, men også i forhold til andre globale normsystemer, som vi associerer os til. For eksempel inden for den fælles, globale handelsret."

Og det er netop i dette perspektiv, at diskussionen af shariadomstolen i Ontario må ses. Med globalisering og indvandring følger behovet for at tilpasse forskellige kulturelle og religiøse systemer til hinanden, hvilket af og til sker uden store problemer.

I andre tilfælde giver det sammenstød. Kjell Åke Modéer nævner for eksempel sager fra Sverige, hvor muslimske mænd har slået deres koner. I et par tilfælde har svenske underretter givet disse mænd nedsat straf ud fra argumentet om, at det i islamisk ret accepteres, at en mand slår sin kone.

"Dommene blev anket til en højere ret, der ændrede dem. Det siger noget om, at de domstole, der ligger nærmest de kulturelle forskelle, viser en større forståelse. Det er et dilemma, for vi må samtidig holde fast ved nationalstaten, hvor vi har visse fundamentale værdier, som alle medborgere deler.

Ellers accepterer vi kulturrelativisme, og så skaber vi en konglomeratstat, hvor forskellige kulturer lever i hver deres ghetto. Det ser man i Amerika, hvor borgerretsbevægelsen forandrede Amerika fra et være en 'melting pot' til at være en 'salad bowl'," fortæller Kjell Åke Modéer.

I stedet for, at de forskellige kulturer smelter sammen og forskelle udviskes, opretholdes forskelligheden og bliver til en positiv værdi. Det må nødvendigvis give sammenstød mellem forskellige religiøse og kulturelle gruppers værdier og opfattelse af ret.

Tre strategier for fælles ret

Rubya Mehdi peger på tre forskellige strategier for, hvordan sammenstødet mellem religiøs ret og moderne, sekulær ret kan håndteres. Den første kalder hun religiøs frihed, og det er den, der netop nu er til diskussion i Canada. Men, som hun bemærker, er det en farlig model, ikke mindst for de kvinder, der har levet isoleret i de vestlige samfund, som ikke taler sproget, og som ikke er klar over deres rettigheder. "Hvis deres familier begynder at praktisere shariaret, så bliver det ikke på en moderne måde", mener Rubya Mehdi.

Den anden model er en sekularisering, der ikke tager hensyn til de retssystemer, som indvandrere bringer med sig til vesten. Rubya Mehdi fremhæver imidlertid særligt den tredje model, som hun kalder statskontrolleret pluralisme, som et brugbart redskab.

I modsætning til den canadiske model, så bevarer staten kontrollen med anvendelsen af religiøs lovgivning, men forsøger at samordne religiøs og sekulær lovgivning.

Et eksempel er islamisk lovgivning vedrørende skilsmisser. Adgangen til skilsmisser er meget ulige inden for islamisk ret, da en mand groft sagt kan blive skilt fra sin kone blot ved at sige ordet 'talaq' tre gange.

Kvinden skal derimod over for en ret angive grunden til sit ønske om skilsmisse og kun bestemte grunde, som for eksempel impotens eller hvis manden har været fraværende i 20 år, giver kvinden ret til skilsmisse. Inden for islamisk ret findes imidlertid muligheden for, at manden underskriver en erklæring, en såkaldt 'talaq-i-tafwid'. Den giver kvinden og manden lige ret til at begære skilsmisse.

Ved at tvinge muslimske mænd til at underskrive en sådan erklæring, når de bliver gift, kan staten give de samme rettigheder til kvinder via islamisk ret, som den danske stats normale lovgivning i forvejen sikrer kvinder.

En sådan model betyder en anerkendelse af den religiøse rets store betydning for mange muslimer. I dag kan muslimske kvinder opleve, at en skilsmisse, som er opnået ved en dansk domstol, ikke anerkendes hverken af deres egen familie eller regeringen i deres oprindelsesland. Det problem kan undgås via en model med statskontrolleret pluralisme. Det vil gøre det lettere for muslimske kvinder at forsone deres liv i Danmark med deres traditionelle baggrund.

Modellen betyder imidlertid også, at sekularismens forsøg på skarpt at skille religion fra ret opgives. Spørger man Rubya Mehdi, er hun selv tilhænger af en sekulær retsorden, for som hun siger: "Det er menneskene, der skal tage beslutningerne." Det er til gengæld en modernistisk tro, som hun efter alt at dømme får rig lejlighed til at kæmpe for i de kommende år.

Fokus på ret og religion

Københavns Universitet har gjort forskning i religion til strategisk satsningsområde. Målet er at "give en bedre forståelse af religionernes betydning i alle dele af samfundet, fra international politik til erhvervsliv, kulturelle og familiemæssige sammenhænge". Et af målene er at styrke forskningen i ret og religion og se på religionens betydning for opfattelsen af ret.